

BO'Z TUPROQLAR MINTAQASIDA TUPROQLARNING SHAKILLANISHIDA
ANTROPOGEN OMILLAR TA'SIRI

XUDOYBERDIYEVA ZARINA ASQAR QIZI,
O'RAZALIYEVA MAFTUNA DILMUROD QIZI,
AXATOV SAMANDAR ANVAR O'G'LI

Annotatsiya: Mazkur maqolada muhitning antropogen omillari — odam va uning xo'jalik faoliyatining o'simlik, hayvon va boshqa tabiat komponentlariga ta'siri bilan bog'liq omillar guruhi hamda antropogen omillar ta'sirida tuproq biologik faolligining o'zgarishi haqida bir qator ilmiy mushohadalar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: Antropogen omillar, tuproq, flora, tuproq strukturasi, muhit, jismlar, salbiy o'zgarishlar, fauna, sharoit.

Tuproqlarning tabiatdagi va jamiyat hayotidagi roli g'oyat beqiyosdir. Tuproq organizmlar uchun hayot muhiti, ozuqa manbai hisoblanadi tuproq deb, unumdorlik hususiyatiga ega bo'lgan yer yuzasining ustki, g'ovak qatlamiga aytiladi. Tuproq tugaydigan va tiklanadigan resurslarga kiradi. Tuproqning kishilik jamiyati uchun ahamiyati shundaki, o'z-o'zidan tozalash xususiyatiga ega bo'lib, tabiatdagi iflos moddalarni biologik yo'l bilan tozalaydi va neytrallashtiradi. Yer yuzasining 2/3 (361 mln. km²) qismini suvlik, 1/3 (149 mln. km²) qismini tashkil etadi. Quruqlikning 13% i (1,9 mlrd. ga) haydab ekin ekiladi, 14% ini sug'oriladigan ekin maydonidagi yerlar tashkil etadi. 0,7 mln lalmikor` 23 mln sug'oriladigan yaylovlar va 4.2 mln ga yaqin sug'oriladigan yerlarga paxta ekiladi, 12% iga g'alla ekiladi. Insonning tuproqqa ijobiy va salbiy ta'siri ajratiladi. Ijobiy ta'siriga tuproq hosildorligini oshirish, yerlarning holatini yaxshilash, yashil o'simliklar ekish, butazorlar tashkil etish, tabiiy o'g'itlar berish va hokazolar kiradi. Salbiy ta'siriga, shaharlar qurilishi, atrof-muhitning ifloslanishi, agrotexnik tadbirlarning talabga javob bermasligi, gidrotexnika tadbirlarining noto'ri yo'lga qo'yilishi, kimyoviy moddalardan me'yordan ortiq ishlatilishi, yaylovlarga chorva mollarini boqish, o'rmon va to'qaylarni qirqib yuborish va hokazolar ta'siri oqibatida yerlar yaroqsiz holga keladi. Antropogen eroziya tuproq resurslaridan noto'g'ri foydalanishining oqibati bo'lib, uning asosiy sabablari o'rmon va to'qaylarni qirqib yuborish, yaylovlarda chorva mollarini boqish normasiga amal qilmaslik, dehqonchilik yuritishning noto'g'ri usullaridan foydalanish va boshqalardir. Ma'lumotlarga ko'ra, har kuni yer yuzida eroziya natijasida 3500 gektar unumdor tuproqli yerlar ishdan chiqadi. Suv eroziyasi ko'proq tog' oldi va tog'li rayonlarda, shamol eroziyasi kuzatiladi. Ilgarilari ekin maydori ancha kichik bo'lib, uning atrofi qalin mevali daraxtlar bilan o'ralgan. Bu daraxtlar tuproqni kuchli esgan shamollardan asragan. Daraxtlar biologik drenaj vazifasini ham bajargan, ya'ni er osti suvini ildizi orqali surib, uni tuproqning yuqori qismiga ko'tarilgani qo'ymagan, yerni zaxarlanishi va sho'rlanishini oldini olishga yordam bergan. Turg'unlik yillarida xo'jaliklarning erlari atrofidagi mevali daraxtlar qo'porib tashlanib ekinzorlar kengaytirildi. Odam tabiatga ta'sir ko'rsatib, uni o'z ehtiyojlariga moslashtirib, Yerning beqiyos keng hududlarida fauna va florani o'zgartiradi, bu esa o'simliklarning kamayishi, ayrim o'simlik va hayvon turlarining qirib yuborilishi, o'simliklar introduksiyasi va boshqaga olib keladi. Odamning tabiatga bilvosita ta'siri iqlimni, atmosfera va suv havzalarining fizik holati va

kimyoviy tarkibini, yerning ustki qatlamini, tuproq struktura-rasi va b.ni o'zgartirish yo'li bilan amalga oshiriladi. Qo'riq yerlarni o'zlashtirish, monokulturali agrotsenozlar barpo etish va boshqa tadbirlar tabiiy biotsenozlarni o'zgarishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev X.A. O'zbekiston tuproqlari. –T.: TashGU nashriyoti, 1973.
2. Abdullayev X.A., Tursunov L.T. Tuproqshunoslik asoslari. –T.: TashGU nashriyoti,, 1975.
3. Boboxo'jayev I.P., Uzoqov P.U. Tuproqshunoslik. –T.: “Mehnat” nashriyoti. 1995. 511 b.
4. Ковда В.А., Розанов Б.Г. Почвоведение. 1,2 часть. -М.: Изд-во “Высшая школа”, 1988. 367 с. (2-том 399 с.)
5. Кауричев И.С. Почвоведение. Изд-во “Колос”, -М.: 1982. 718 с.
6. Ковда В.А. Основы учения о почвах. 1,2 т. -М.: Изд-во “Наука”, 1972. 446 с (2-том 467 с.)
7. Кононова М.М. Органическое вещество почвы. -М.: Изд-во “Наука”, 1963.
8. Крупенников И.А. История почвоведения. -М.: Изд-во “Высшая школа”. 1987.
9. Pankov M.A. Tuproqshunoslik, -T.: “O'qituvchi” nashriyoti, 1965.
10. Почвы Узбекской ССР. 1 т. Т.:Изд-во “ФАН”, 1949. 337 с.